

*mgr Michał Zaremba*¹

Katedra Ekonomii Rozwoju, Instytut Ekonomii
Uniwersytet Łódzki

Problem pułapki średniego dochodu – perspektywa polska

WSTĘP

Problematyka pułapki średniego dochodu stała się w ostatnich latach jednym z częściej analizowanych problemów, zarówno w literaturze naukowej, jak i popularnej. Problem ten, nośny i popularny, dotyczy sytuacji krajów, które po osiągnięciu określonego poziomu rozwoju nie są w stanie utrzymać wysokiego tempa wzrostu gospodarczego, a tym samym zmniejszać lukę rozwojową między nimi a wysoko rozwiniętymi krajami.

Celem artykułu jest zbadanie czy, a jeśli tak, to w jakim stopniu groźba wpadnięcia w pułapkę średniego dochodu dotyczy Polski. W celu realizacji tematu dokonano analizy literaturowej oraz analizy w oparciu o dane statystyczne dostępne w bazach danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego (IMF) oraz Eurostatu.

PUŁAPKA ŚREDNIEGO DOCHODU – PERSPEKTYWA TEORETYCZNA

Na przełomie XX i XXI wieku w gospodarce światowej można było zaobserwować szybki wzrost gospodarczy w niektórych gospodarkach wschodzących, zwłaszcza w Azji Wschodniej. W krótkim czasie wiele krajów, które zostały sklasyfikowane w grupie krajów o niskich dochodach, stało się państwami o średnim poziomie rozwoju, a niektóre z nich, takie jak Korea Południowa i Singapur, osiągnęły poziom krajów wysoko rozwiniętych. Paradoksalnie jednak w wielu krajach, które doświadczyły szybkiego wzrostu, nastąpiło jego spowolnienie i zatrzymanie się na średnim poziomie dochodu [Rigg, Buapun, Ann, 2014, s. 184–198]. Zjawisko to zostało określone mianem pułapki średniego dochodu.

¹ Adres korespondencyjny: Katedra Ekonomii Rozwoju, Instytut Ekonomii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny UŁ, ul. POW 3/5, 90-255 Łódź; e-mail: michal.zaremba@uni.lodz.pl.

Pułapkę średniego dochodu (ang. *middle income trap* – MIT) najogólniej można zdefiniować jako długookresowe spowolnienie wzrostu gospodarczego następujące po okresie relatywnie szybkiego rozwoju. W konsekwencji dana gospodarka po początkowych sukcesach spowalnia i nie jest w stanie znaleźć się na wysokim poziomie rozwoju [Egawa, 2013, s. 2–3]. Nadzwyczaj szybki wzrost gospodarczy w początkowym okresie powoduje „wypalenie się” dotychczasowych czynników wzrostu danej gospodarki, do których zalicza się przede wszystkim akumulację kapitału, konkurencyjność kosztową oraz kopiowanie i stosowanie rozwiązań i technologii z krajów wyżej rozwiniętych. W momencie wygaśnięcia tych czynników, jeśli nie pojawią się nowe impulsy pro wzrostowe, takie jak innowacje oraz sprawniejsze instytucje, dana gospodarka wpada w pułpkę średniego rozwoju. Niezbędne jest więc nabycie nowych umiejętności zarówno na poziomie jednostki, jak i całego społeczeństwa [por. m.in. Eichengreen, Park, Shin, 2013, s. 3–4]. Takie przekonanie jest zgodne z ogólną tezą w ekonomii rozwoju, głoszącą że na określonym etapie rozwoju społeczno-ekonomicznego kluczową rolę zaczyna odgrywać poziom i jakość kapitału ludzkiego w społeczeństwie, co jest niezbędne jeśli dana gospodarka ma charakteryzować się innowacyjnością i konkurencyjnością technologiczną [por. Tridico, 2011, s. 181–217].

Obecnie zjawisko oraz sposoby wyjścia są jednymi z popularniejszych tematów w ekonomii rozwoju, analizując jego związek z biedą [m.in. Kharas, Kohli, 2011, s. 281–289]. W literaturze wymienia się różnorakie czynniki determinujące wpadnięcie danej gospodarki w pułpkę średniego dochodu (tabela 1).

Tabela 1. Czynniki determinujące wpadnięcie danej gospodarki w pułpkę średniego dochodu

Czynniki powstania pułapki średniego dochodu (MIT)	Czynniki determinujące zatrzymanie się na średnim poziomie dochodu
1	2
1. Niezdolność do zwiększenia produkcji: <ul style="list-style-type: none"> • wzrost poziomu płac; • nadmierne inwestycje publiczne. 2. Pojawienie się problemów charakterystycznych dla gospodarek, które wpadły w pułpkę średniego dochodu: <ul style="list-style-type: none"> • nadmierne uzależnienie od eksportu; • regionalne zróżnicowanie dochodów; • nadmierne nierówności dochodowe gospodarstw domowych; 	1. Niezdolność lub ograniczona zdolność do poprawy wydajności: <ul style="list-style-type: none"> • brak innowacji i inwestycji w badania i rozwój; • nieracjonalne korzystanie z infrastruktury; • niewystarczająca mobilność siły roboczej w gospodarce; • niewystarczająca ilość i jakość kapitału ludzkiego; • monopole / oligopole w głównych branżach oraz przedsiębiorstwach państwowych; • brak zdolności rządu do formułowania i wdrożenia kompleksowej strategii rozwoju; • słabe zarządzanie, rozprzestrzenianie się korupcji; • polityka ochrony branż o niskiej produktywności (w tym rolnictwa).

1	2
<ul style="list-style-type: none"> • starzenie się ludności, wyczerpywanie się dywidendy demograficznej. 	2. Niezdolność do rozwiązania problemów charakterystycznych dla gospodarek, które wpadły w pułapkę średniego dochodu: <ul style="list-style-type: none"> • niedostatek popytu wewnętrznego; • niepowodzenie w realizacji polityki redystrybucji dochodów; • opóźnienie w rozwoju kapitału ludzkiego; • niedobór środków na realizację reform gospodarczych.

Źródło: [Egawa, 2013, s. 4].

Rozważając naturę pułapki średniego dochodu nie można uciec od odpowiedzi na pytanie, jak określać średni dochód [por. Aiyar, Romain, Damien, Yiqun, Longmei, 2013, s. 4–7]. W analizach bierze się pod uwagę wartość dochodu narodowego brutto *per capita* wyliczonego przez Bank Światowy. Według tej klasyfikacji, kraje posiadające w 2012 r. dochód narodowy na mieszkańca pomiędzy 1036 a 12 615 USD mogą być sklasyfikowane jako kraje zmagające się z pułapką średniego dochodu. Interesujący indeks został przedstawiony przez W.T. Woo. Indeks ten jest oparty o stosunek dochodów danego kraju *per capita* do dochodów *per capita* USA. Według Woo kraj znajduje się w pułapce, jeśli wartość indeksu oscyluje w granicach 20–55% [Woo, 2012, s. 313–336]. Biorąc to pod uwagę grupa badaczy ustaliła, że w 2010 r. 35 spośród 52 krajów zakwalifikowanych jako kraje o średnim dochodzie znajdowało się w pułapce średniego dochodu, który został podzielony na niski i wysoki. W strefie niskiego średniego dochodu znajdowało się 30 państw, z czego 9 ma szansę na wydostanie się z pułapki. Co ciekawe, część z nich wpadło w pułapkę ponad ćwierć wieku temu. Z kolei w strefie wysokiego średniego dochodu zgrupowano 5 krajów, z czego 2 mają szansę wyjść z pułapki. Ostatecznie – choć 8 krajów spośród pozostałych 17 w 2010 roku formalnie rzecz biorąc nie było w pułapce – wystąpiło wysokie zagrożenie wpadnięcia w nią w najbliższej przyszłości. Według tych badań kraje, które wpadły w pułapkę, zwykle miały niski poziom dywersyfikacji gospodarki, niski poziom kapitału ludzkiego, słaby system prawny i instytucjonalny oraz niski poziom dywersyfikacji eksportu, przy czym dominują w nim towary nisko przetworzone. Założony próg dla pułapki średniego dochodu kształtował się na poziomie 11 500 USD PKB na mieszkańca.

Metodologicznie rzecz ujmując termin ten został ukuty dla krajów Ameryki Łacińskiej, które po początkowych sukcesach związanych z rozwojem swoich gospodarek nie były w stanie przeskoczyć bariery średnich dochodów i utrzymać wysokiego tempa wzrostu gospodarczego w kolejnych latach. Sam termin pojawił się relatywnie niedawno – po raz pierwszy pojawia się w raporcie I.S. Gill, H.J. Kharas oraz D. Bhattasali z 2007 roku, zatytułowanym *An East Asian renaissance: ideas for economic growth (Wschodnioazjatycki renesans: koncepcje wzrostu gospodarczego)* [Gill, Kharas, Bhattasali, 2007, s. 21]. W raporcie

stwierdzono, że spośród krajów, które charakteryzowały się średnimi dochodami w 1960 roku, prawie trzy czwarte pozostało średniozamożnymi lub nastąpił regres do grupy krajów o niskich dochodach.

Od tego czasu, jak się wydaje, nastąpiła prawdziwa „kariera” tego pojęcia i ono samo zaczęło się pojawiać zarówno w opracowaniach naukowych, jak i popularnych.

Formułowano różne hipotezy związane z tym zjawiskiem. Większość z analiz związanych z tym kluczowym dla ekonomii rozwoju problemem można sklasyfikować i podzielić na dwie podstawowe grupy.

Pierwsza z nich obejmuje badania związane z procesami wzrostu gospodarczego w krajach, które wpadły w pułapkę średniego dochodu. Zespół badawczy kierowany przez Eichengreena [Eichengreen, Donghyun, Kwanho, 2011, s. 16] odkrył, że spowolnienie wzrostu gospodarczego krajów szybko rozwijających się objawia się znacząco, tj. o co najmniej 2 punkty procentowe, w momencie gdy ich dochody *per capita* wynoszą około 17 000 USD. Lista Eichengreena jest obszerna. Znajduje się na niej większość państw europejskich, z tym, że moment wpadnięcia w pułapkę występował tam na ogół w latach 60. lub 70. XX w., ale czasem i później. Na przykład Austria przed 1961 rokiem rozwijała się w tempie 5,9% rocznie, po 1961 r. – 3,4%. Finlandia przed 2002 w tempie 3,7%, a potem 0,9%, na czym zaciążył oczywiście kryzys lat 2008–2009. Polski na tej liście nie ma.

Z badań Eichengreena płynie wiele interesujących wniosków. Z jego wyliczeń wynika np., że istnieją dwa niebezpieczne punkty, kiedy dany kraj może wpaść w pułapkę średniego dochodu. Pierwszy przy ok. 11 tys. dolarów produktu krajowego *per capita* według siły nabywczej a drugi przy ok. 15 tys. dolarów. Z analiz wynika jednak również, że ta druga bariera jest dość rozmyta. Są kraje, które wpadały w spowolnienie mając wyższe dochody, np. państwa skandynawskie w latach 60. i 70. czy Wielka Brytania w latach 80. Analizy ekonometryczne Eichengreena pokazują także, że wпадnięciu w pułapkę średniego dochodu sprzyja również wysoka i zmienna inflacja oraz wysoka relacja ludzi w wieku poprodukcyjnym do tych w wieku produkcyjnym.

Wпадnięciu w pułapkę sprzyjają także dwa dość nieoczekiwane czynniki. Po pierwsze, zbyt wysokie stopy inwestycji, gdyż mogą przynieść w przyszłości niskie stopy zwrotu z kapitału. Po drugie, niedowartościowany kurs walutowy, zniechęcający do posuwania się w górę po drabinie technologicznej, skoro i tak eksport jest opłacalny.

Wпадnięcie w pułapkę średniego dochodu jest mniej prawdopodobne tam, gdzie występuje wysoki wskaźnik edukacji na poziomie średnim i wyższym oraz tam, gdzie produkty *high-tech* stanowią istotną część eksportu.

Jednym z głównych wniosków z badań jest to, że spowolnienie wzrostu jest bardziej prawdopodobne w krajach, które utrzymują niedoszacowane realne kursy walutowe. W innym badaniu zespół ten analizował częstości występowania i korelacje występowania procesów spowolnienia wzrostu w dotychczas szybko rozwijających się krajach. W kolejnym badaniu stwierdzono, że kraje, które wpadły do pułapki posia-

dają wspólne cechy, takie jak niekorzystną strukturę demograficzną, niedoszacowane waluty, niski udział ludności aktywnej zawodowo z wykształceniem wyższym oraz niski udział zaawansowanych technologicznie sektorów w PKB i eksporcie. Twierdzą oni, że kraje, które uniknęły pułapki, miały wysoki poziom wzrostu produktywności i innowacyjności [Eichengreen, Park, Shin, 2012, s. 42–87].

Druga grupa składa się z badań, które mają określić przyczyny i możliwości ucieczki z pułapki średniego dochodu. Ohno [Ohno, 2009, s. 25–43] bada możliwości uniknięcia pułapki przez gospodarkę Wietnamu i stwierdza, że władze powinny uzupełniać dynamikę sektora prywatnego, ponownie sformułować cele i środki dotychczasowej polityki makroekonomicznej, zreorganizować system administracji publicznej i ustanowić profesjonalny zespół technokratów.

Kharas i Kohli [Kharas, Kohli, 2011, s. 281–289] w swoim badaniu przekonują, że związek między dystrybucją dochodów i wzrostem gospodarczym jest jednym z możliwych źródeł wpadnięcia przez gospodarkę w pułapkę średnich dochodów. W konsekwencji, jeżeli podział dochodu się pogarsza, popyt krajowy może rosnąć wolniej niż wynika to z ich potencjału, prowadząc do stagnacji lub – jeśli jest czasowo przesunięty dzięki większej dźwigni finansowej – coraz wyższego zadłużenia. W celu uniknięcia pułapki należy tworzyć i wspierać skuteczne i nowoczesne instytucje związane z obroną praw własności, rynkami kapitałowymi, konkurencją i innowacyjnością.

Aiyar wraz z zespołem [Aiyar, Romain, Damien, Yiqun, Longmei, 2013, s. 15–25] zbadali determinanty wpadnięcia w pułapkę średniego dochodu dla 138 krajów w latach 1955 i 2009. Wyniki pokazują, że instytucje, demografia, infrastruktura, otoczenie makroekonomiczne, struktury produkcji i struktura handlu są głównymi czynnikami decydującymi o wpadnięciu w pułapkę. Zespół ustalił próg dla pułapki średniego dochodu na poziomie 15 000 USD PKB na mieszkańca (według parytetu siły nabywczej w USD z roku 2005). Wskazują oni, że to co zwiększa prawdopodobieństwo dostania się w pułapkę to: niska jakość systemu prawnego, słabe egzekwowanie umów i praw majątkowych, nadmierny wzrost sektora publicznego, nadmierna regulacja i niekorzystna struktura demograficzna. Wzrost produktywności, a także innowacje zwiększają prawdopodobieństwo uniknięcia pułapki średniego dochodu.

Zhang [Zhang, Hongmei, Renfu, Changfang, Rozelle, 2013, s. 151–162] z zespołem zbadali kwestię MIT dla chińskiej gospodarki. Autorzy stwierdzają, że jeśli zakładana korelacja między pułapką średniego dochodu a nierównością, która jest spowodowana przez niedoinwestowanie w kapitał ludzki, jest prawdziwa, to Chiny zmierzają się z poważną i długotrwałą stagnacją w rozwoju, kiedy osiągną średni poziom dochodu.

Z kolei Tho [2013, s. 107–127] próbuje znaleźć odpowiedź na pytanie, czy gospodarki Indonezji, Malezji, Filipin i Tajlandii są narażone na wpadnięcie w pułapkę średniego dochodu i dochodzi do wniosku, że w celu jej uniknięcia kraje te powinny wzmocnić potencjał w zakresie badań i rozwoju, podnieść jakość i adekwatność zasobów ludzkich, dążyć do poprawy systemu instytucjonalnego oraz wspierać dynamikę sektora prywatnego.

Wreszcie, Yiping z zespołem [Yiping, Gou, Wang, 2014, s. 426–440] analizuje związek między liberalizacją finansową oraz pułapką średniego dochodu w 80 krajach w okresie 1980–2010. Wyniki wskazują istnienie korelacji między liberalizacją przepływów finansowych oraz wpadnięciem w pułapkę średniego dochodu.

W przypadku krajów europejskich, które w okresie tzw. Złotego Wieku Kapitalizmu doświadczyły stóp wzrostu gospodarczego na poziomie 4–5% rocznie, obecnie jest często klasyfikowanych jako państwa w pułapce średniego dochodu. Wymienić tu należy przede wszystkim kraje południa Europy jak: Grecja, Portugalia, Malta, Hiszpania czy silnie zeuropeizowany Izrael. Biorąc pod uwagę problemy polityczno-gospodarcze tych państw oraz fakt osiągnięcia PKB *per capita* na poziomie 50%–70% PKB *per capita* USA, który rośnie średnio w tempie 1,5%–2%, to kraj taki będzie się znajdował, statystycznie rzecz ujmując, całe pokolenie za USA pod względem poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Należy zauważyć, że ustawienie progów według „stałych” miar, jak PKB *per capita*, może być problematyczne. Można argumentować, że stosując to podejście w długim okresie wszystkie kraje w końcu uciekną z pułapki. Podążając tym tokiem rozumowania Agenor i Canuto [Agenor, Canuto, 2012, s. 1–4] z Banku Światowego definiują pułapkę porównując poziom rozwoju gospodarczego na mieszkańca w stosunku do PKB na jednego mieszkańca w USA, jako punkt odniesienia dla pozostałych krajów. Autorzy stwierdzają, że kraje, które wpadły w pułapkę średniego dochodu, osiągały PKB *per capita* między 5% a 45% PKB na mieszkańca USA pomiędzy rokiem 1960 i 2009. Ponadto kraje takie miały zazwyczaj niski poziom kapitału ludzkiego, niski poziom rozwoju infrastruktury i słabe instytucje.

Najbardziej znane kraje, które w pułapkę tę nie wpadły, to m.in. Korea Południowa i Tajwan, którym udało się utrzymać wzrost gospodarczy po osiągnięciu średniego poziomu dochodów. Jak wskazują badania, ich sukces był rezultatem zmian strukturalnych i polityki ekonomicznej, dzięki którym gospodarki te stały się zdolne do wytwarzania coraz bardziej zróżnicowanych produktów [Jankowska, Nagengast, Perea, 2012].

Podsumowując, pułapka średniego dochodu stanowi relatywnie nowe i interesujące zjawisko we współczesnej gospodarce i można wyodrębnić wspólne punkty, które łączą różne badania nad tym zjawiskiem. Pierwszym z nich jest przekonanie, że pułapka średniego dochodu występuje wówczas, gdy dany kraj „zużywa” swoje początkowe, proste źródła wzrostu i rozwoju gospodarczego. Po drugie – sugeruje się, że niski poziom innowacyjności gospodarki zwiększa prawdopodobieństwo popadnięcia w pułapkę. Ponadto prawdopodobieństwo wpadnięcia w pułapkę jest pozytywnie skorelowane z niską jakością instytucji oraz niekorzystnymi trendami demograficznymi.

Niestety, problemy te dotyczą również gospodarki Polski i wiele wskazuje na to, że będą w najbliższych latach narastać. Pytanie o podatność Polski na wejście w pułapkę średniego dochodu jest więc nadzwyczaj aktualne i istotne.

POLSKA GOSPODARKA W LATACH 1990–2015. WYBRANE ASPEKTY

Jednym z najważniejszych procesów, które wiążą się z najnowszą historią gospodarczą Polski jest bez wątpienia transformacja ustrojowa przywracająca i budująca system kapitalistyczny w miejsce socjalistycznej gospodarki centralnie sterowanej. Wśród jej głównych elementów wymienia się zazwyczaj osiągnięcia stabilności makroekonomicznej, liberalizacji gospodarczej oraz zasadniczą przebudowę instytucjonalną kraju połączoną z szeroko zakrojoną prywatyzacją [Balcerowicz, 1997, s. 179].

Początkowe lata transformacji, ironicznie zwane przez G. Kołodkę okresem „szoku bez terapii”, charakteryzują się przebudową prawną i instytucjonalną, w tym przede wszystkim szeroko zakrojoną prywatyzacją. W efekcie z jednej strony nastąpił znaczący spadek inflacji, relatywnie wysokie tempo wzrostu gospodarczego, zmiana w strukturze gospodarki, reorientacja zarówno polityczna jak i ekonomiczna na Zachód oraz, w wyniku negocjacji, istotna redukcja zadłużenia zagranicznego Polski.

Oprócz tych pozytywnych tendencji w gospodarce Polski pojawiły się również zjawiska o charakterze negatywnym. Jednym z największych było pojawienie się nieznanego wcześniej masowego bezrobocia. Już w roku 1993 stopa bezrobocia wyniosła 16% (ok. 2,8 mln osób). Nie mniej bolesny był spadek realnych płac w gospodarce, które w roku 1990 obniżyły się aż o 15%. Tendencja ta utrzymała się przez kolejne lata, gdy dopiero w 1994 r. dochody ludności wzrosły o 2%. Należy również pamiętać o niskim poziomie rent i emerytur [por. Skodlarski, 2007, s. 558–559; Skodlarski, Pieczewski, 2011, s. 388–391]. Zaczął pojawiać się problem nierównoważenia strukturalnego finansów publicznych. Zbiorcze dane dla okresu 1990–1994 prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Wybrane zmienne makroekonomiczne Polski w latach 1990–1994

Zmienna \ Rok	1990	1991	1992	1993	1994
Wzrost PKB (%)	-7,17	-7,01	2,03	4,29	5,24
Poziom średniorocznej inflacji (%)	585,80	70,30	43,00	35,30	32,20
Bezrobocie (%)	6,30	11,80	13,60	16,40	11,40

Źródło: opracowanie własne na podst. International Monetary Fund, *World Economic Outlook*.

Kolejne lata charakteryzowały się zmianami w strategii transformacji. Lata 1994–2000 są związane z realizacją rządowych programów „Strategia dla Polski” oraz „Pakiet 2000”. Lata te cechowały się pozytywnymi zmianami w gospodarce, w tym przede wszystkim wzrostem PKB, spadkiem stopy inflacji umożliwiającym wzrost oszczędności i inwestycji oraz wzrostem realnych wynagrodzeń.

Lata 2001–2002 zapisały się jako okres stagnacji gospodarczej, kiedy to z ponad 4% rocznego wzrostu PKB, stopa spadła do 0,2%, pociągając za sobą znaczny wzrost bezrobocia. Powrót na ścieżkę szybkiego wzrostu gospodarczego wiąże się

bezpośrednio z integracją Polski z Unią Europejską. W wyniku napływu funduszy europejskich nastąpiło przyspieszenie tempa wzrostu gospodarczego oraz poprawa sytuacji na rynku pracy, dalsze ograniczenie inflacji, wzrost płac oraz kredytów – co generalnie wpłynęło na znaczną dynamikę spożycia indywidualnego (tabela 3.).

Tabela 3. Wybrane zmienne makroekonomiczne Polski w latach 1995–2006

Zmienna \ Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Wzrost PKB (%)	6,7	6,2	7,1	5,0	4,5	4,3	1,2	1,4	3,6	5,1	3,5	6,2
Poziom średniorocznej inflacji (%)	27,9	19,9	14,9	11,8	7,3	10,1	5,5	1,9	0,8	3,5	2,1	1,0
Bezrobocie (%)	13,3	12,3	11,2	10,6	13,1	16,1	18,2	19,9	19,6	19	17,7	13,8

Źródło: opracowanie własne na podst. International Monetary Fund, *World Economic Outlook*.

Ostatni okres przypada na czas kryzysu finansowego oraz związanego z nim globalnego spowolnienia gospodarczego. Paradoksalnie jednak w przypadku Polski sytuacja gospodarcza na tle pozostałych krajów Unii Europejskiej przedstawia się korzystnie – tempo wzrostu pozostało dodatnie, bezrobocie, pomimo wzrostu, utrzymywało się na stabilnym poziomie, a inflacja pozostawała w ryzach. Relatywnie najtrudniejsza sytuacja nastąpiła na przełomie 2008 i 2009 roku, gdy polskie przedsiębiorstwa zaczęły ograniczać działalność produkcyjną ze względu na malejący popyt zagraniczny. Niepewność odnośnie do perspektyw rozwoju polskiej gospodarki spowodowała przejściowy odpływ kapitału zagranicznego, co przyczyniło się do deprecjacji krajowej waluty.

Ta sytuacja była przede wszystkim wynikiem napływających funduszy unijnych, stosunkowo niewielkiego uzależnienia gospodarki od eksportu, dużego popytu wewnętrznego, niewielkiego zaangażowania sektora bankowego w „toksyczne” aktywa i ostrożnej strategii działania na rynku. Deprecjacja złotego pozwoliła na przynajmniej częściowe zniwelowanie negatywnego wpływu zmniejszenia eksportu na dynamikę gospodarczą [Nazarczuk, 2013, s. 80–83]. Podstawowe zmienne makroekonomiczne zostały przedstawione w tabeli 4.

Tabela 4. Wybrane zmienne makroekonomiczne Polski w latach 2007–2015

Zmienna \ Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Wzrost PKB (%)	7,20	3,92	2,63	3,70	5,01	1,56	1,27	3,33	3,64
Poziom średniorocznej inflacji (%)	2,49	4,22	3,45	2,58	4,27	3,70	0,90	-0,03	-0,93
Bezrobocie (%)	9,60	7,12	8,17	9,64	9,63	10,09	10,33	8,99	7,50

Źródło: opracowanie własne na podst. International Monetary Fund, *World Economic Outlook*.

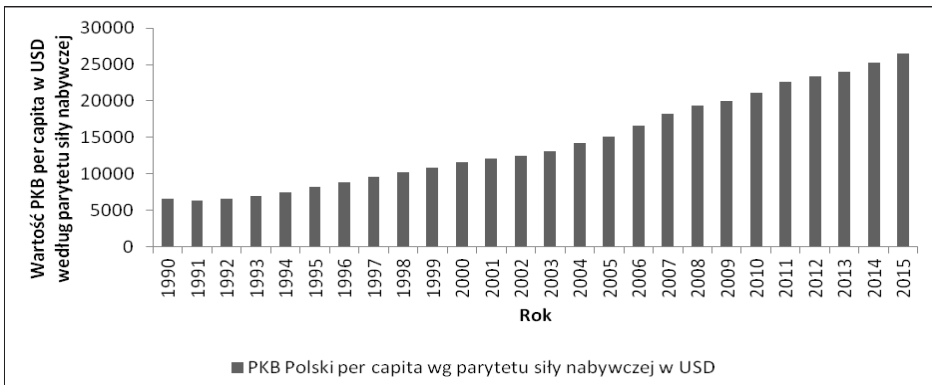
Podsumowując rozważania na temat polskiej gospodarki należy stwierdzić, że przejście od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej miało charakter radykalny i szokowy. Przeprowadzona zmiana umożliwiła uzyskanie relatywnie wysokiego tempa wzrostu gospodarczego, a sama recesja transformacyjna była relatywnie krótka. W tym czasie udało się również zdławić wysoką inflację, hamującą rozwój polskiej gospodarki.

Z drugiej jednak strony problem bezrobocia jest i był jednym z największych problemów Polski. Szczególnie negatywny odbiór tego zjawiska wynikał również z tego, że w gospodarce centralnie sterowanej było ono jako takie nieobecne. Samo bezrobocie, powodujące wiele negatywnych zjawisk zarówno o charakterze społeczno-politycznym, jak i ekonomicznym, zostało przynajmniej częściowo zamortyzowane poprzez wzrost gospodarczy oraz, w późniejszym okresie, ogromną emigrację ludności do krajów „starej” Unii Europejskiej.

PULAPKA ŚREDNIEGO DOCHODU A GOSPODARKA POLSKI

Z rozważań Eichengreena, który prowadzi najszerzej zakrojone badania nad pułapką średniego dochodu, można dokonywać ocen poszczególnych gospodarek a jego badania mogą stanowić podstawę do analiz konkretnych krajów.

Przyjmując założenia Eichengreena, o których już wspomniano, istnieją dwie niebezpieczne granice, kiedy dany kraj może wpaść w pułpkę średniego dochodu: pierwsza to bariera ok. 11 tys. USD PKB *per capita*, według siły nabywczej, a druga to ok. 15 tys. USD. Polska, zgodnie z wyliczeniami Międzynarodowego Funduszu Walutowego, pierwszą barierę przekroczyła w 2000 roku, a drugą w roku 2005 (rys. 1).

Rys. 1. Wartość polskiego PKB per capita według parytetu siły nabywczej w USD w latach 1990–2015

Źródło: opracowanie własne na podst. International Monetary Fund, *World Economic Outlook*.

Kluczowym czynnikiem, który determinuje wpadnięcie w pułapkę średniego dochodu, jest – zdaniem Eichengreena – gwałtowny spadek produktywności w momencie, w którym przemysł nie może wchłonąć nowych pracowników, a import zagranicznych technologii przynosi coraz mniejsze korzyści dla gospodarki. Według badacza załamująca się produktywność odpowiada w 85% za wpadnięcie kraju w pułapkę średniego dochodu. W przypadku Polski średnia, zagregowana produktywność na osobę stanowi ok. 74% średniej unijnej, co lokuje Polskę na mocno średniej pozycji w porównaniu do państw „starej” Unii, zbliżonej do innych państw regionu (tabela 5).

Tabela 5. Produktywność na pracownika państw UE w latach 2004–2014 (UE=100%)

Kraj \ Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Strefa euro	110	110	110	109	110	109	109	109	108	108	108
Belgia	133	131	129	128	127	128	130	129	130	130	129
Bułgaria	35	36	37	39	41	41	42	42	43	43	44
Czechy	74	74	75	78	75	77	75	77	76	76	78
Dania	110	108	108	106	107	108	113	113	115	114	113
Niemcy	107	108	108	108	107	104	106	107	106	105	106
Estonia	56	59	61	65	65	65	69	70	73	73	74
Irlandia	139	138	137	138	129	135	141	146	146	142	144
Grecja	101	96	99	97	99	98	92	87	89	91	89
Hiszpania	100	99	100	100	101	106	103	103	104	105	105
Francja	116	117	116	116	116	117	117	116	115	116	115
Chorwacja	73	74	73	70	71	68	66	70	72	73	70
Włochy	114	113	112	112	113	113	112	111	109	108	107
Cypr	88	89	90	91	96	97	95	90	90	88	86
Łotwa	49	52	54	57	57	56	58	61	63	62	65
Litwa	53	55	58	62	65	61	67	71	73	74	74
Luksemburg	167	163	172	171	165	158	161	165	161	165	167
Węgry	66	67	67	67	71	73	73	73	71	72	70
Malta	96	96	94	93	95	97	97	93	91	90	87
Holandia	116	117	118	117	118	116	114	113	112	113	113
Austria	120	118	118	117	116	116	115	115	116	116	115
Polska	60	60	60	61	61	65	70	72	74	74	74
Portugalia	70	74	75	76	75	78	79	77	79	80	80
Rumunia	34	35	39	43	49	49	49	51	56	56	57
Słowenia	81	83	83	82	83	80	79	80	79	79	82
Słowacja	65	68	71	76	79	79	82	80	81	83	83
Finlandia	114	112	111	114	115	112	111	112	109	108	108
Szwecja	119	114	116	118	118	116	117	116	116	113	112
W. Brytania	116	116	116	113	110	108	104	102	102	102	102

Źródło: Eurostat, *Eurostat online database*.

Analizy Eichengreena pokazują, że wpadnięciu w pułapkę średniego dochodu sprzyja również wysoka i zmienna inflacja oraz niekorzystne relacje demograficzne w społeczeństwie. O ile faktycznie na przestrzeni ostatnich 15 lat inflacja charakteryzowała się wysoką zmiennością, o tyle sama jej wysokość raczej nie budzi większych zastrzeżeń (por. tabele 2 i 3). W przypadku demografii tendencje są jednoznacznie negatywne: społeczeństwo się starzeje, a sam kraj jest zagrożony znaczną depopulacją (tabela 6).

Tabela 6. Prognozy populacji Polski w wybranych latach

Rok	2015	2030	2050	2060	2070
Populacja Polski	38 499 953	37 525 745	34 842 067	33 293 791	31 465 728

Źródło: Eurostat, *Eurostat online database*.

Zgodnie z badaniami Amerykanina wpadnięcie w pułapkę średniego dochodu jest mniej prawdopodobne przy wysokim wskaźniku edukacji na poziomie średnim i wyższym oraz w krajach gdzie produkty *high-tech* stanowią istotną część eksportu. O ile wskaźniki edukacji w Polsce są pozytywne, choć można mieć zastrzeżenia związane m.in. z niedopasowaniem struktury kształcenia do potrzeb rynku, o tyle wskaźnik eksportu produktów wysokiej technologii (*high-tech*) jest bardzo niski. Również zagregowany udział wydatków na badania i rozwój w PKB jest jednym z najniższych w Europie (tabela 7). Jest to poważny problem, który będzie rzutował na kondycję całej polskiej gospodarki przez kolejne lata i dekady, przyczyniając się do zmniejszenia tempa wzrostu gospodarczego, a w niesprzyjających warunkach do stagnacji gospodarczej.

Tabela 7. Wartości udziału produktów *high-tech* w eksporcie oraz wydatków na badania i rozwój w PKB w Polsce w latach 2007–2014

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Udział produktów <i>high-tech</i> w eksporcie	3,0	4,3	5,7	6,0	5,1	6,0	6,7	7,9
Udział wydatków na badania i rozwój w PKB	0,56	0,6	0,67	0,72	0,75	0,88	0,87	0,94

Źródło: opracowanie własne na podst. Eurostat, *Eurostat online database*.

Podsumowując, ten specyficzny bilans jest dla Polski niekorzystny, nie ma żadnej pewności, że Polsce uda się utrzymać wysokie tempo wzrostu gospodarczego i dogonić bogate kraje Unii Europejskiej. Kluczem, który z pewnością pomógłby w rozwiązaniu problemu jest innowacyjność. Ponadto konieczna jest długofalowa polityka ekonomiczna, która powinna skupiać się na zwiększaniu produktywności, stymulowaniu badań naukowych na rzecz gospodarki oraz zaradzeniu problemom demograficznym.

PODSUMOWANIE

Konkludując, na pytanie czy Polska jest narażona i czy wpadnie w pułapkę średniego dochodu należy udzielić odpowiedzi twierdzącej, gdyż stan i prognozy dotyczące sytuacji w Polsce jednoznacznie wskazują, że charakteryzuje się ona szeregiem czynników determinujących i czyniących ją podatną na wpadnięcie w tę pułapkę.

Z drugiej strony należy jednak zauważyć, że w ciągu ostatniego ćwierćwiecza Polska dokonała ogromnej zmiany, restrukturyzując i całkowicie zmieniając swoją gospodarkę. Tym samym nie można wykluczyć, że być może w kolejnych latach będziemy świadkami kolejnej wielkiej zmiany, tak by nie zmarnować szans rozwojowych i ostatecznie osiągnąć nadrzędny cel, jakim jest zbudowanie dostatecznego, silnego państwa z mocną gospodarką opartą na solidnych fundamentach.

BIBLIOGRAFIA

- Agenor P., Canuto O., 2012, *Avoiding Middle Income Growth Traps*, World Bank, <http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/EP98.pdf>.
- Aiyar S., Romain D., Damien P., Yiqun W., Longmei Z., 2013, *Growth slowdowns and the middle income trap*, IMF Working Paper, No. 13/71, <http://dx.doi.org/10.5089/9781484330647.001>.
- Balcerowicz L., 1997, *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przelomu epok*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Egawa A., 2013, *Will income inequality cause a middle-income trap in Asia?*, Bruegel Working Paper, No. 06, http://bruegel.org/wp-content/uploads/imported/publications/WP_2013_06.pdf.
- Eichengreen B., Donghyun P., Kwanho S., 2011, *When growing economies slow down: international evidence and implications for China*, NBER Working Paper, No. 16919.
- Eichengreen B., Park D., Shin K., 2012, *When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China*, Asian Economic Papers, No. 11(1), http://dx.doi.org/10.1162/ASEP_a_00118.
- Eichengreen B., Park D., Shin K., 2013, *Growth slowdown redux: new evidence on the middle-income trap*, NBER Working Paper Series, No 18673, <http://www.nber.org/papers/w18673.pdf>.
- Eurostat, *Eurostat online database*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- Felipe J., Abdon A., Kumar U., 2012, *Tracking the Middle-income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why*, Levy Economics Institute, New York, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2049330>.
- Gill I.S., Kharas H.J., Bhattasali D., 2007, *An East Asian renaissance: ideas for economic growth*, http://siteresources.worldbank.org/INTEASTASIAPACIFIC/Resources/226262-1158536715202/EA_Renaissance_full.pdf, <http://dx.doi.org/10.1596/978-0-8213-6747-6>.
- International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/index.aspx.

- Jankowska A., Nagengast A., Perea J.R., 2012, *The product space and the middle-income trap: comparing Asian and Latin American experiences*, Working Paper No. 311, OECD Development Centre.
- Kharas H., Kohli H., 2011, *What Is the Middle Income Trap, Why do Countries Fall into It, and How Can It Be Avoided?*, Global Journal of Emerging Market Economies, Vol. 3, No. 3, <https://doi.org/10.1177/097491011100300302>.
- Nazarczuk J.M., 2013, *Wpływ światowego kryzysu finansowego na gospodarkę Polski i jej regionów* [w:] R. Kisiel, M. Wojarska, *Wybrane aspekty rozwoju regionalnego*, Fundacja Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach, Olsztyn.
- Ohno K., 2009, *Avoiding the middle income trap: renovating industrial policy formulation in Vietnam*, ASEAN Economic Bulletin, No. 26(1), <http://dx.doi.org/10.1355/AE26-1C>.
- Rigg J., Buapun P., Ann L.M., 2014, *Personalizing the middle-income trap: an inter-generational migrant view from rural Thailand*, World Development, No. 59, <https://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.01.031>.
- Skodlarski J., 2007, *Zarys historii gospodarczej Polski*, PWN, Warszawa.
- Skodlarski J., Pieczewski A., 2011, *Przesłanki transformacji polskiej gospodarki 1990–1993*, Studia Prawno-Ekonomiczne, t. LXXXIII.
- Tridico P., 2011, *Institutions, Human Development and Economic Growth in Transition Economies*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2011.
- Woo W.T., 2012, *China meets the middle income trap: the large potholes in the road to catching-up*, Journal of Chinese Economic and Business Studies, No. 10(4), <http://dx.doi.org/10.1080/14765284.2012.724980>.
- Yiping H., Gou Q., Wang X., 2014, *Financial liberalization and the middle-income trap: what can China learn from the cross-country experience?*, China Economic Review, No. 31, <http://dx.doi.org/10.1016/j.chieco.2014.04.009>.
- Zhang L., Hongmei Y., Renfu L., Changfang L., Rozelle S., 2013, *The human capital roots of the middle income trap: the case of China*, Agricultural Economics, No. 44(1), <http://dx.doi.org/10.1111/agec.12059>.

Streszczenie

Problem pułapki średniego dochodu staje się jednym z częściej podnoszonych tematów zarówno w literaturze popularnej, jak i naukowej. Dotyczy on sytuacji, w której dany kraj po osiągnięciu określonego poziomu rozwoju nie jest w stanie dłużej utrzymywać wysokiego tempa wzrostu. Celem artykułu jest analiza tego czy i jeśli tak, na ile Polska jest zagrożona wpadnięciem w pułapkę średniego dochodu.

Celem artykułu jest zbadanie czy – a jeśli tak, to w jakim stopniu, groźba wpadnięcia w pułapkę średniego dochodu dotyczy Polski. W celu realizacji tematu dokonano analizy literaturowej oraz analizy w oparciu o dane statystyczne dostępne w bazach danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego (IMF) oraz Eurostatu.

Na pytanie czy Polska jest narażona i czy wpadnie w pułapkę średniego dochodu należy udzielić odpowiedzi twierdzącej, gdyż stan i prognozy dotyczące sytuacji w Polsce jednoznacznie wskazują, że charakteryzuje się ona szeregiem czynników determinujących i czyniących ją podatną na wpadnięcie w tę pułapkę.

Z drugiej strony należy jednak zauważyć, że w ciągu ostatniego ćwierćwiecza Polska dokonała ogromnej zmiany, restrukturyzując i całkowicie zmieniając swoją gospodarkę. Tym samym nie można

wykluczyć, że być może w kolejnych latach będziemy świadkami kolejnej wielkiej zmiany, tak by nie zmarnować szans rozwojowych i ostatecznie osiągnąć nadrzędny cel, jakim jest zbudowanie dostatecznego, silnego państwa z mocną gospodarką opartą na solidnych fundamentach.

Słowa kluczowe: pułapka średniego dochodu, polityka makroekonomiczna, ekonomia rozwoju.

Middle income trap – Polish perspective

Summary

The problem of middle income traps has become one of the most frequently discussed subjects in both popular and scientific literature. It refers to a situation in which a given country, after reaching a certain level of development, is no longer able to sustain a high growth rate. The aim of the article is to analyze whether and if so, how much is Poland at risk of falling into the trap of average income.

The aim of the article is to investigate whether – and if so to what extent – the threat to fall into the trap of average income concerns Poland. A literature analysis and analysis based on the statistical data available in the International Monetary Fund (IMF) and Eurostat databases were carried out for this purpose.

The question of whether Poland is vulnerable and whether it will fall into the trap of average income should be answered positively because the state and forecasts of the situation in Poland clearly indicate that it is characterized by a number of factors determining and making it susceptible to fall into this trap.

On the other hand, however, it should be noted that over the last quarter century Poland has made a huge step forward, restructuring and completely changing its economy. It cannot be ruled out that in the years to come we will see another great change so as not to waste our chances of development and ultimately achieve the ultimate goal of building a prosperous, strong state with a solid economy based on solid foundations.

Keywords: middle income trap, macroeconomic policy, development economics.

JEL: E66, O10